

OLIMLAR NIGOHİ

ILMIY OMMABOP JURNAL

2-SON 2026-YIL

ISSN 3060-5458

BUXORO -2026

OLIMLAR NIGOHI

ilmiy ommabop jurnal

2-son (2026-yil, fevral)

Jurnal 2025-yildan chiqa boshlagan

Buxoro -2026

MUNDARIJA:	
3	Sharopova Feruza Qudratovna XX asrda O‘zbekistondagi an’anaviy zargarlik buyumlarining bugungi kundagi ahamiyati
6	Sharipova Mehri Djumayevna Qadimgi nodir tangalarning tarixiy kelib chiqishi
10	Nasirova Gulnoza Hikmatullayevna Zardo‘zlikda usullar va mujassamotlar turlari
14	Davlatova Malika Ergashevna Turkmen gilamlarining kelib chiqish tarixi
18	Hakimova Muqaddas Jahongir qizi Amir davridagi chinni buyumlarning bugungi kun uchun ahamiyati
22	Baxranova Navbahor Kurzin Mixail ijodining ahamiyati
26	Boltayeva Mamura Shukrillayevna Rahbarlarda psixologik metodlar samaradorligi
29	Sharopova Madina Obid qizi Immunitet pasayishida stressning roli: O'zbekiston sharoitida tahlil
34	Sharipova Shukronaxon Baxtiyorjon qizi Maktab yoshidagi o‘quvchilarda motivatsiya va diqqatni rivojlantirish: psixologik yondashuvlar
37	Qo‘chqorov Sobirjon Ahadjonovich Chaqiriqqacha harbiy ta’lim yo‘nalishi talabalarida ekstremal kompetentlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida
44	Tojiboyev Ziyodilla A'zamjon o'g'li Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatini rejalashtirishning ahamiyati
47	Durdona Musajonova Adabiy tanqid va publitsistika uyg‘unligi: ozod sharafiddinov tajribasi
50	Mahkamova Nozima To‘ra qizi Jabborova Malohat Azimovna Boshlang‘ich sinf yoshidagi autizm spektrining buzilishi bo‘lgan bolalarni maktabda ta’lim olishi va unga yondashuvlar

Mahkamova Nozima To'ra qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
psixologiya mutaxassisligi magistratura bosqichi talabasi
[E-mail:mahkamovanozima619@gmail.com](mailto:mahkamovanozima619@gmail.com)

Jabborova Malohat Azimovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrasida p.f.f.d., PhD

BOSHLANG'ICH SINIF YOSHIDAGI AUTIZM SPEKTRINING BUZILISHI BO'LGAN BOLALARNI MAKTABDA TA'LIM Olishi VA UNGA YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada autizm spektri buzilishi bo'lgan boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning maktabda ta'lim olish jarayoni va undagi yondashuvlar haqida fikr yuritiladi. Maqola boshlang'ich sinf tizimida autizm spektri buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarni o'qitishda yuzaga keladigan psixopedagogik to'siqlar va ularni bartaraf etish usullariga bag'ishlangan. Maqolada o'quv dasturini modifikatsiya qilish, sensorli yuklamalarni kamaytirish va bolaning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha aniq strategiyalar keltirilgan. Xulosalar ASB bo'lgan bolalarni jamiyatga integratsiya qilishda boshlang'ich ta'limning poydevorlik vazifasini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Sensorli yuklamalar, ASB, strategiyalar, muloqot qobiliyati, psixopedagogik to'siqlar, modifikatsiya

Аннотация. В данной статье рассматриваются процесс школьного обучения и подходы к образованию детей младшего школьного возраста с расстройствами аутистического спектра. Статья посвящена психолого-педагогическим барьерам, возникающим при обучении детей с расстройствами аутистического спектра (РАС) в системе начальных классов, и методам их преодоления. В работе представлены конкретные стратегии по модификации учебной программы, снижению сенсорных нагрузок и развитию коммуникативных навыков ребенка. Выводы раскрывают фундаментальную роль начального образования в интеграции детей с РАС в общество.

Ключевые слова: Сенсорные нагрузки, РАС, стратегии, коммуникативные навыки, психолого-педагогические барьеры, модификация.

Abstract. This article discusses the school education process and pedagogical approaches for primary school-aged children with autism spectrum disorders. It focuses on the psychopedagogical barriers encountered in teaching children with autism spectrum disorder (ASD) within the primary education system and explores methods to overcome them. The article presents specific strategies for curriculum modification, reducing sensory overload, and developing the child's communication skills. The conclusions highlight the foundational role of primary education in integrating children with ASD into society.

Key words: Sensory overload, ASD, strategies, communication skills, psycho-pedagogical barriers, modification.

Kirish. Zamonaviy inklyuziv ta'limning eng dolzarb va murakkab masalalaridan biri - autizm spektri buzilishi (ASB) bo'lgan bolalarni umumta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashtirishdir. So'nggi o'nyilliklarda jahon miqyosida, jumladan, O'zbekistonda ham ushbu tashxis bilan tug'ilayotgan bolalar sonining ortish dinamikasi kuzatilmoqda. Bu holat pedagogika va psixologiya fanlari oldiga ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, xususan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun yangi metodologik bazani shakllantirish vazifasini qo'yimoqda. Boshlang'ich maktab davri ASB bo'lgan bolaning nafaqat akademik bilimlarni egallashi, balki ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishi uchun fundamental poydevor hisoblanadi.

ASB bo'lgan o'quvchilarning ta'lim olish jarayoni o'ziga xos kognitiv va sensorli xususiyatlar bilan xarakterlanadi. Ularning atrof-muhitni idrok etishi, axborotni qayta ishlashi va muloqotga kirishishi odatdagi rivojlanayotgan tengdoshlaridan keskin farq qiladi. Shu sababli, an'anaviy dars o'tish uslublari ko'pincha kutilgan natijani bermaydi. Aksincha, noto'g'ri tashkil

etilgan o'quv muhiti bolada sensorli yuklamaning ortishiga, bu esa o'z navbatida xatti-harakatlardagi agressiya yoki o'ziga yopilib olish holatlariga olib kelishi mumkin. Bu esa pedagoglardan nafaqat yuqori kasbiy mahoratni, balki har bir bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan psixopedagogik strategiyalarni talab etadi.

Asosiy qism. ASB bo'lgan bolalar uchun umumta'lim dasturi ko'pincha juda murakkab yoki mavhum tuyulishi mumkin. Shu sababli, ta'limning samaradorligini oshirishda Individual Ta'lim Rejasi (ITR) markaziy o'rin tutadi. Modifikatsiya qilish - bu fanning mazmunini o'zgartirish emas, balki uni bolaning qabul qilish darajasiga moslashtirishdir. Tadqiqotlarga ko'ra ASB bo'lgan bolalarning 80% dan ortig'i axborotni vizual tarzda (ko'rish orqali) yaxshiroq o'zlashtiradi. Dars davomida mavhum tushunchalarni piktogrammalar, grafik tashkilotchilar va "Avval - Keyin" (First-Then) sxemalari orqali tushuntirish akademik ko'rsatkichlarni sezilarli darajada yaxshilaydi.

Murakkab ko'p bosqichli topshiriqlar ASB bo'lgan bolada xavotir uyg'otadi. Masalan, "Insho yozing" degan umumiy ko'rsatma o'rniga, jarayonni "Mavzuni tanlang", "Reja tuzing", "Kalit so'zlarni yozing" kabi kichik, tushunarli bosqichlarga bo'lish lozim.[1]

Autizm spektri buzilishida sensorli disfunktsiya (giper- yoki giposezuvchanlik) asosiy to'siqlardan biridir. Oddiy sinf xonasidagi lyuminessent chiroqlarining shovqini, partadoshining qalami tiqirlashi yoki ochiq derazadan kelayotgan tovushlar bola uchun chidab bo'lmas og'riq yoki kuchli chalg'ituvchi omil bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sensorli yuklamani 30% ga kamaytirish ASB bo'lgan o'quvchining diqqat konsentratsiyasini ikki baravarga oshiradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishi tavsiya etiladi. Sinfning bir burchagida bolaning tinchlanishi va hissiy muvozanatni tiklashi uchun "tinchlik zonasi" yaratish (yumshoq gilamcha, xira chiroq). Shovqinni kamaytiruvchi quloqchinlardan foydalanish bolaga jamoat ichida ham o'z diqqatini jamlashga yordam beradi.

ASB bo'lgan bola uchun maktab - bu nafaqat bilim maskani, balki murakkab "ijtimoiy laboratoriya"dir. Ularning muloqotdagi qiyinchiliklari ko'pincha nutq yo'qligida emas, balki ijtimoiy signallarni (yuz ifodasi, ohang, kinoya) tushunmaslikda namoyon bo'ladi. Bunday bolalarga ta'lim jarayonining samarali bo'lishi uchun quyidagicha ishlar yo'lga qo'yilishi kerak:

1. Ijtimoiy hikoyalar (Social Stories): Ushbu metodika orqali bolaga maktabdagi kutilmagan vaziyatlar (masalan, tanaffusda navbatga turish yoki dars jadvali o'zgarishi) oldindan tushuntiriladi.

2. Tengdoshlar qo'llab-quvvatlashi: Sinfdagi boshqa o'quvchilarga ASB haqida to'g'ri ma'lumot berish va ularni "ko'ngilli do'st" sifatida tayyorlash ijtimoiy izolyatsiyani bartaraf etadi.

Autizm spektri buzilishi bo'lgan boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda maktab ta'limida o'qituvchilar duch keladigan asosiy muammo - bu "stereotipik xatti-harakatlar" (stimlar). Ko'pincha pedagoglar bu harakatlarni darsga xalaqit beruvchi omil deb hisoblab, ularni taqiqlashga urinadilar. Biroq, zamonaviy psixopedagogika buni bolaning o'z-o'zini tinchlantirish mexanizmi deb baholaydi. To'siqlarni bartaraf etish uchun "xatti-harakatlarning funksional tahlili" qo'llanilishi lozim: har bir noo'rin harakatning tub sababi aniqlanib, unga mos korreksion ish olib boriladi.

Ta'lim jarayonida bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan asosiy ishlar quyidagilardan iborat:

1. Xatti-harakatning funksional tahlili (ABC tahlili)

Har qanday stereotipik harakatning sababini aniqlash birinchi navbatdagi vazifadir. Buning uchun ABC (Antecedent-Behavior-Consequence) modeli qo'llaniladi:

A (Turtki): Harakatdan oldin nima sodir bo'ldi? (Masalan, qattiq ovoz chiqdi yoki qiyin topshiriq berildi).

B (Harakat): Bola aynan nima qildi? (Qo'llarini siltadi, chayqaldi).

C (Oqibat): Harakatdan keyin nima o'zgardi? (Bola tinchlandi yoki darsdan chetlatildi).

Agar bola sensorli ehtiyoj tufayli stereotipiyani amalga oshirayotgan bo'lsa, unga ijtimoiy qabul qilingan muqobil yo'llarni taklif qilish kerak: Qo'llarni silkish o'rniga: Qo'l panjalarini bir-biriga ishqalash yoki "antistress" o'yinchoqlarini (pop-it, skvishi) siqish. Sakrash yoki chayqalish

o‘rniga: Fitbol (katta koptok) ustida o‘tirish yoki tanaffusda maxsus batutda sakrash. Og‘izga narsalarni solish o‘rniga: Sensorli chaynash moslamalaridan (chewelry) foydalanish.

3. Vizual jadval va bashorat qilinadigan muhit

Ko‘pincha stereotipiyalar boladagi noaniqlik va xavotir natijasida kuchayadi. Dars jarayoni qat’iy tartibda va vizual tarzda ko‘rinib turishi kerak. Dars jadvali: Bolaning ko‘z o‘ngida "Hozir matematikadan misol yechamiz, keyin 5 daqiqa dam olamiz" degan vizual ketma-ketlik bo‘lishi shart. Taymerdan foydalanish: Topshiriq qancha davom etishini vizual taymer orqali ko‘rsatish bolaning sabrsizlikdan kelib chiqadigan stereotipiyalarini kamaytiradi.

O‘qituvchi dars davomida “sensorli tanaffuslar”ni kiritishi lozim:

Har 15-20 daqiqada og‘ir jismoniy mashqlar (devorni itarish, o‘tirib-turish).

Chuqur bosim mashqlari (bolaning yelkasini bosish yoki og‘irlashtirilgan jilet kiyish).

Bola stereotipik harakat qilmayotgan va diqqatini jamlagan daqiqalarni darhol rag‘batlantirish kerak. Bu “Tinch o‘tirganing uchun rahmat” kabi og‘zaki maqtov yoki sevimli mashg‘uloti uchun ruxsat berish shaklida bo‘lishi mumkin.[2]

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinflarda ASB bo‘lgan bolaga nisbatan to‘g‘ri tanlangan metodik yondashuv - bu shunchaki o‘qitish usuli emas, balki bolaning jamiyatda o‘z o‘rnini topishi uchun berilgan imkoniyatdir. Agar ushbu ilk qadamlarda bolaning individual xususiyatlari inobatga olinsa, maktab u uchun qo‘rqinchli maskan emas, balki rivojlanish markaziga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Cooper, J. O., Heron, T. E., & Heward, W. L. (2020). *Applied Behavior Analysis* (3rd ed.). Pearson. (pp. 450–512).
2. Grandin, T. (2015). *The Way I See It: A Personal Look at Autism & Asperger's*. Future Horizons. (pp. 85–110).
3. Mesibov, G. B., Shea, V., & Schopler, E. (2005). *The TEACCH Approach to Autism Spectrum Disorders*. Springer Science & Business Media. (pp. 33–78).
4. Gray, C. (2010). *The New Social Story Book*. Future Horizons. (pp. 15–45).
5. Mamatov, M. N., & boshqalar. (2014). *Inklyuziv ta’lim: Metodik qo‘llanma*. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. (112–128-betlar).